
СТАТТІ

УДК 78.9

Наталя Сиротинська

ДОСЛІДЖЕННЯ БОГОРОДИЧНОЇ ГИМНОГРАФІЇ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Розглядаються засадничі риси візантійської гимнографії із виокремленням богородичних жанрів. Вивчаються наукові школи та напрямки досліджень богородичної гимнографії. Враховано досвід як зарубіжних, так і українських дослідників. Підкреслюється значення богородичної образності у поезиці літургійних текстів та її пов'язаність із розвитком української культури.

Ключові слова: *візантійська гимнографія, богородична гимнографія, сакральна монодія, піснеспіви, літургійні книги, ірмологіон.*

Сакральний обряд греко-візантійської Церкви вирізняється особливою мистецькою довершеністю, в якій розкривається глибокий світ християнського віровчення. В ньому важливе місце посідають літургійні піснеспіви, виконання яких є суттю і змістом щоденної богослужбової практики. З-понад 1000-літнього періоду сформувався величезний півчий репертуар зі складною ієрархією жанрів і форм, що склало унікальну піраміду релігійної піснестворчості Східної Церкви, більшу частину якої сформовано на основі богородичної гимнографії. В цьому переконає об'ємний каталог інциптаріїв богородичної гимнографії, укладений Крістіаном Ганніком, Петером Планком та Кароліною Луцкою [28].

Найвагомішим свідченням значимості Богородиці у візантійській богословії є усунення Христа з аспид візантійських храмів у середньовізантійську добу (834–1204) та заміна іконами Богородиці-Оранти чи *платітери*, тобто ширшої від небес, що символізує кульмінацію процесу витіснення образу Христа-посередника між Богом і людьми [3, с. 11]. Тож для багатьох східних християн «людське обличчя» Божества представляється передовсім в образах Пресвятої Матері, що засвідчує численний ряд празничних богослужень, тематичних гомілій, які разом із переказами євангелістів склали основу богородичної гимнографії. В літургійних текстах у співній формі розкривається глибинна суть догматичного вчення про Марію, що укладалося впродовж багатьох століть визначними богословами і відобразилося у її різноманітних найменуваннях.

На цій основі вибудовується об'ємний богородичний репертуар, представлений у різноманітних жанрах, що сукупно надає образу Діви Марії значення лейттеми й особливої місії посередництва поміж двома світами. Зокрема, прослава і молитовне звернення до Богородиці з проханням про заступництво традиційно доповнювали у кульмінаційних і заключних розділах інші літургійні жанри, великі та малі цикли піснеспівів чи окремі служби, що сприяло динамізації композиційних побудов, насичувало їх прославними та ліричними мотивами. В такий спосіб структурно вдосконалювалася внутрішня композиція служб, завершуючи більші й

менші цикли аж до прохального виголосу «благослови і спаси». З іншого боку, – і це, мабуть, є головним – богородична тема, яка лише схематично означена у канонічних Євангеліях, у всій повноті представлена в літургійних піснеспівах християнського обряду. Прослава Богородиці присутня у формі дванадесятих празників річного літургійного циклу, у посвятах днів тижневого/ седмичного кола, у добовому богослужінні, особливо на вечірні. Така своєрідна лейттемна функція богородичних була викликана не лише кількістю, але й високими мистецькими якостями, що підкреслюється у дослідженнях науковців. І в цьому варто віддати належне богословії богородичної теми, відшліфованій у святоотцівських працях і гоміліях, продискутованій на церковних соборах. Все це багатство постало у яскравих музично-поетичних формах греко-візантійської гимнографії і згодом було перенесене до Русі-України, де на цій основі формувався новий культурно-цивілізаційний простір.

Розглядаючи історичний контекст розвитку гимнографії, відзначимо, що її дослідження пов'язане з різними науковими напрямками. З одного боку, спостерігаємо зацікавлення джерелами – літургійними нотованими і ненотованими книгами та їх репертуаром, а з іншого – простежується аналітичний дискурс довкола внутрішньої структури жанрів. В цьому напрямку переломовим моментом вважається знакова праця кардинала Жана-Батіста Пітри (1812–1889), який у своїй праці «Гимнографія грецької церкви» (1867) вперше виявив поетичні форми греко-візантійської гимнографії [29]. До цього часу дослідники вважали її прозою, тож переважно звертали увагу на літургійну складову репертуару рукописів в контексті греко-візантійського богослуження. В цьому напрямку однією з перших стала праця французького літургіста Якоба Гоара (1601–1653), який опублікував книгу «Євхологій грецького обряду» [27]. Зацікавлення Гоара давніми візантійськими рукописами співпадало з близькосхідною політикою французьких правителів, які ще від часів Людовіка XI прагнули завоювати собі авторитет країни з розвинутою візантиністикою. Тож поруч із Гоаром грецькими рукописами займалися його сучасники Ніколя Фуке (1615–1680), Жан-Батіст Кольбер (1619–1683), Комбефіз (1605–1679), Фабро (1580–1659), які віднайшли й опублікували значну частину зібраних рукописів. Подібну працю здійснив Чернігівський єпископ і професор Київської духовної академії Порфирій Успенський (1804–1885) під час подорожей на Близький Схід. В 1843 році, мандруючи знаковими місцями християнської історії – Сирія, Палестина, Синай, Єгипет, Афон, Єрусалим – він зібрав велику колекцію цінних рукописів, яка сьогодні, в основному, зберігається в Петербурзі. З часом, найцінніші зразки зібраних колекцій поступово досліджувалися й публікувалися факсимільно, що зробило їх доступними для наукового світу і дослідників.

Найбільш резонансною стала серія видань *Monuments Musicae Byzantine* (ММВ), яка значно активізувала видання й дослідження візантійської церковної музики. Праця згуртувала цілу плеяду медієвістів, представників різних наукових шкіл: Егона Веллеса (Wellesz), Гудрун Енгберґ (Engberg), Крістіана Ганніка (Hannick), Кеннета Леві (Levy), Крістіана Тодберґа (Thodberg), Герди Вольфрам (Wolfram), Франческо д'Аюто (d'Aiuto). За 70 років функціонування ММВ було опубліковано десятки цінних рукописів – грецьких і слов'янських, в тому числі й нотованих, що дозволило глибше відчувати міцну пов'язаність християнських етносів як на рівні сакральних текстів, так і на рівні мелодичному. Докладніше про

студії в цьому напрямку відзначимо пізніше, натомість зупинимося власне на публікації джерел, що активізувалася у різних наукових середовищах і стала надійним фундаментом для майбутніх досліджень, зокрема й богородичної гимнографії. Підкреслимо, що саме лінгвісти заклали необхідний ґрунт для вивчення сакральної монодії, оскільки до кола наукових зацікавлень потрапили не лише літургійні тексти, але й форми нотації та методи транскрибування.

Отож, факсимільно публікуються такі літургійні книги як Стихирар, Тріодь Постна і Цвітна, Ірмологіон, Октоїх та Кондакар. Рукописи з'являються як окремими виданнями, так і серіями, водночас розпочинається паралельне дослідження репертуару, що проявляється у публікації інципітаріїв та каталогів репертуару літургійних жанрів. У цьому напрямку працюють такі відомі візантинологи-медієвісти як Евстратіадіс (Ευστρατιάδης), Гехард Біркфельнер (Birkfellner), Ганс Бек (Beck), Ервін Кошмідер (Koschmieder), Грегорі Маєрс (Myers), Антонін Достал (Dostál), Егон Веллес (Wellesz), Ніколай Шидловський, Вільгельм Кріст (Christ), Петрос Паранікас (Paranikas), Крістіан Ганнік (Hannick), Герда Вольфрам (Wolfram), Енріко Фольєрі (Follieri), Ганс Роте (Rothe), Петер Планк (Plank), Дітер Штерн (Stern) та інші.

Великих успіхів у вивченні слов'яно-руських літургійних книг досягли російські і болгарські лінгвісти, починаючи від Ватрослава Ягіча (1838–1923). На цій ниві успішно працювали Роман Якобсон (1896–1982), Дмитрій Ліхачов (1906–1999), Лідія Жуковська (1922–1994), Михайло Мур'янов (1928–1995), Майя Моміна, Георгій Попов, Красимир Станчев, Марія Йовчева, Євгеній Верещагін, Володимир Баранов, Вадим Крисько, Роман Кривко. Зокрема, Роман Кривко у статті «Славянская гимнография IX–XII вв. в исследованиях и изданиях 1985–2004 гг.» зробив докладний огляд публікацій і спеціалізованих досліджень у цій ділянці [9].

Серед українців значний внесок у дослідження давньої слов'янської літератури та літургійних пам'яток внесли Омелян Калужняцький (1845–1914), Степан Смаль-Стоцький (1859–1939), Іван Огієнко (митр. Іларіон, 1882–1872), Федір Шешко (1877–1944), Кость Кисілевський (1890–1974), Юрій Шевельов (1908–2002) та ін.

У розмаїтті візантійської культурної спадщини окреме зацікавлення викликає церковний спів в контексті його русько-української рецепції. Про це писали Петро Сокальський «История церковного пения в России» (1872) [20], Порфирій Бажанський «История руского церковного пінія» (1890) [1], о. Теодор Пасичинський «Историчний огляд розвою церковного співу на Русі» (1906) [17], Борис Кудрик в «Исторії українського церковного співу» (1937) [12], С. Сиротенко «Церковное пение в Южной и Северной России в XVII веке» [19]. В той же час з'явилися праці, в яких конкретизувалися окремі музичні аспекти візантійської гимнографії, серед них стаття молодого львівського богослова Михайла Залеського «Основи візантійської ритміки» (1915), в якій Автор висвітлює важливі питання поетики та метрики [4], стаття о. Петра Крип'якевича «Артистична форма 118 псалма» [10], де відзначається пов'язаність поетичної форми псалма з музично-співною практикою його виконання і літургійним змістом. Глибоке дослідження історії виникнення та формування окремого жанру візантійського обряду зустрічаємо також у статті о. Крип'якевича про «Акафіст», на яку згодом покликатиметься Егон Веллес у своїй «Исторії візантійської гимнографії». Але головною науковою працею о. Крип'яке-

вича стало габілітаційне дослідження «Про Богородичну гимнографію у грецькій церкві», написане латиною й у двох частинах опубліковане у Записках НТШ: *De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca* та *Elenchus maiorum hymnorum Deiparae*, а майже за сто літ в українському перекладі передруковане у Львові [11].

Праця о. Крип'якевича «Про богородичну гимнографію» є досконалим зразком української візантиністики. Автор демонструє напрочуд цілісний підхід до вивчення проблематики візантійської гимнографії, чому сприяли ґрунтовні знання богословії, літургії, патристики, історії літератури, відмінне володіння давніми і сучасними мовами, широкий історико-культурний контекст. Все це заклало підвалини для створення наукової методології дослідження візантійської гимнографії, відповідно вибудована й структура праці:

1. Про походження святих гимнів у Церкві.
2. Про розвиток святого гимну у перших століттях Церкви.
3. Про поетичне мистецтво святих гимнів, зване ритмікою.
4. Про різні види святих гимнів.
5. Історичний огляд святої гимнографії.
6. Про Блаженну Діву Богородицю в обряді грецької Церкви.
7. Про гимнографію на честь блаженної Діви Богородиці.

Кожен з розділів розкриває різні грані богородичної теми, послідовно вималюючи цілісну картину історико-культурного поступу марійної гимнографії, і в цьому відношенні праця о. Петра є знаковою, оскільки заакцентувала на особливій ролі богородичної тематики у літургійному обряді Східної Церкви.

З прийняттям християнства ця тема міцно вкоренилася в українській культурі, звідси черпалися образи, засвоювалися виразові засоби. Так формувалося відчуття духовної єдності українців із Пресвятою Дівою, що голосно звучало у літургійних піснеспівах, духовних піснях, фольклорі, а також у поезії та літературі. Про це писав в окремому дослідженні Володимир Щурат «Марійський культ на українських землях давньої польської держави» [23], а в окремому збірнику «Поклін Марії» опубліковано ряд тематичних статей, серед яких праця о. Н. Боярковського «Про почитання Божої Матері в українському народі» [2] та Андрія Ольховського «Пречиста Марія в українській музиці» [16].

Суголосними є думки Івана Франка щодо значення жіночих образів у творах Шевченка, зокрема, у розвідці «Шевченкова *Марія*», а підсумком цієї теми стала стаття «Жінчина-мати в поемах Шевченка», яка перегукується з наступною – «Жіноча неволя в руських піснях народних» [22]. Франко підкреслив християнські витоки творчості Шевченка і варто відзначити заувагу Л. Корній про особливий вплив поезії Кобзаря на Миколу Лисенка: «Поезія Шевченка надихнула композитора на створення кращих його ліричних творів, допомогла йому відчути жіночий ліричний характер і знайти відповідні засоби втілення. Лисенківські традиції були засвоені й плідно розвинуті його послідовниками (М. Леонтовичем, К. Стеценком, С. Людкевичем та ін.), які часто зверталися до «жіночої» лірики» [7].

Тож, як бачимо, початок ХХ ст. зарепрезентував значний поступ європейської науки в ділянці візантиністичних, а ширше, медієвістичних студій, і Україна вповні перебувала в активному науковому інформаційному полі. Кожна опублікована праця передбачала продовження і набувала нового значення в процесах наукового пошуку, але, на жаль, цей плідний і перспективний напрямок було насильно

перервано. Проте за межами України медієвістичні студії продовжувалися, не можна оминати праць Павла Маценка, який завдяки знайомству з Олександром Кошицем особливо виокремлював богородичні жанри, зокрема догматики [14]. Маценко трактує цей жанр як приклад досконалої мелодики, відзначаючи спорідненість з народною піснею «Летить галка». Про подібність догматиків і народного мелосу також писав Олександр Кошиць [8, с. 16], а подібність догматика 6-го гласу і «Подоляночки» виявив Юрій Ясіновський [25, с. 53].

Догматики були не лише прикладом спорідненості церковних та фольклорних мотивів, але й прикладом для дослідження формотворчих засад. Так, структуру церковних піснеспівів на прикладі догматика 1 гласу розглядає Павло Маценко. Окремі аналітичні розділи студій над догматиками богородичними присвятили у своїх працях Микола Успенський і Мирослав Антонович, які майже одночасно опублікували відповідні монографії, і цікавим є те, що двоє дослідників, розділені завесою комуністичної окупації, матеріалом для аналітичних студій обрали богородичний жанр. Успенський на прикладі догматиків вивчав виразову сторону мелодики знаменного розспіву, комплекс художніх епітетів і принцип варіювання поспівок задля вираження єдиного психологічного стану творця. Натомість М. Антонович в першу чергу звертав увагу на подібність мелосу українських догматиків з їх грецькими оригіналами. Задля цього він застосовує порівняльні таблиці ірмолойних нот з грецькими лінійними транскрипціями [26]. До аналітичних спостережень над циклом богородичних-догматиків звертається Ольга Путятницька, виділяючи в основі форми своєрідну інтонаційну «гру» поспівок. Відзначає догматики руського напіву як зразок із центонним принципом побудови, із присутністю імпровізації, інтонаційно багатші від догматиків болгарського напіву. Виявляє чітку диференціацію поспівок, які відповідають конкретним розділам форми (початкові-кінцеві), але по-різному співвідносяться із словесним текстом: можуть займати цілу поетичну фразу, її частину або лише кілька складів, можливе також поєднання частин різних слів, що свідчить про провідне значення мелодичного начала [18].

Богородичні піснеспіви не випадково привертати увагу дослідників, саме у цьому репертуарі виявляємо унікальні форми, структура яких містить внутрішнє т.зв. «гласоголосся», тобто поєднання кількох гласів в межах одного жанру. До таких, в першу чергу, відносяться осмогласники «Богоначальним мановенієм» і «Днесь Владичица і Богородица», четверогласники «Достойно єсть» і «Прийдіте празднолюбних собор». Окремо вивчався празничний репертуар і в межах літургійних циклів, зокрема піснеспіви Введення в храм Пресвятої Богородиці, піснеспіви на Успення, богородичні малої вечірні. Важливою є праця Майї Моміної, в якій представлено перелік самогласних піснеспівів, які з часом стали зразками для наслідування на подобен. Знаковим є те, що домінуюча більшість у цьому списку також належить богородичним [15].

Повертаючись до періоду еміграції, відзначимо, що богородичними піснеспівами цікавився Федір Стешко [21], проте ця тема проявилася передовсім у підготовці до друку *Благовіщенського кондакаря* початку XII ст., який було опубліковано, проте не без прикрого випадку. Як зауважив Юрій Ясіновський, пам'ятку розпочали друкувати Антонін Достал та Ганс Роте у 1970-х роках, однак у короткому історіографічному огляді не згадали імен українця Федора Стешка та чеха

Йозефа Гуттера, які у ще 30-х роках за завданням Слов'янського інституту Карлового університету досліджували *Благовіщенський кондакар* і підготували до видання, проте публікації перешкодила Друга світова війна та передчасна смерть Шешка.

Наступний давньоруський *Лаврський кондакар* XII ст. опублікував Грегори Майєрс 1994 р., а *Типографський кондакар* кінця XI–XII ст. у 2006 р. вийшов друком під редакцією Бориса Успенського. Назагал, публікація рукописів стала доброю традицією різних наукових шкіл XX століття, тож в роки відсутності оцифрованих архівів в режимі on line, факсимільні видання з коментарями стали надійним джерелом для науковців. Поступово накопичився поважний фонд кирилических манускриптів, серед яких знаходяться й унікальні киеворуські пам'ятки. Зміст цих літургійних книг є переконливим джерелом у дослідженні співвідношення богородичного репертуару поруч з іншими піснеспівами, а перелік видань ще раз підтвердить багатонаціональний характер видавничої діяльності. Варто відзначити заувагу Наталі Яковенко щодо нового погляду на джерельні тексти наприкінці 1970-х років, що отримав метафоричну назву «повороту до мови» або «лінгвістичного повороту» [22, с. 215]. Джерельний текст трактувався як «лінгвістична реальність» або відбиток засвоєного за посередництвом мови досвіду, що диктує мовленнєві штампи та готові мовні конструкції. Тож гимнографічний репертуар літургійних книг можна трактувати не лише з позиції обрядового призначення текстів, але й широкого інструментарію засобів образного мовлення.

Важливим свідченням найповнішого вмісту богородичного репертуару слугують Мінеї. Серед найдавніших пам'яток старокиївської традиції були опубліковані *Мінея Дубровського* середини XI ст. у підготовці Ганса Роте з коментарями Михайла Мур'янова, *Путятинна мінея* XI ст. – підготована до друку Віктором Барановим і Віталієм Марковим, її ж опублікувала Людмила Щеголева. І ще одну найдавнішу слов'янську мінею празничну – *Льїну книгу* середини XI ст. опублікували у двох різних виданнях Євгеній Верещагін і Вадим Крисько. Серед інших пам'яток вийшли *Ірмологіон* Григоровича – підготував до друку Мілош Велімірович з передмовою Романа Якобсона, у серії ММВ вийшов найдавніший давньоруський *Стихирар*, підготований до друку Ніколаєм Шидловським, а Гергарт Біркфельнер опублікував фрагменти Віденського октоїха – т.зв. *Кодекс Ганкештайна* XII–XIII ст., що походить з Галичини.

Увесь цей матеріал виразно виокремлює богородичний репертуар і репрезентує його рецепцію у слов'янській літургійній практиці, а дослідження давніх обрядів свідчить, що ця тема глибоко закорінена також і в культових традиціях старовини. Це пов'язано з особливістю давніх релігій, яким притаманною була форма пізнання божества лише в зовнішньому проявленні – у видимому світі, у первинній матерії, яка сприйняла творчу дію божества і створила світ нових форм. Звідси проникнення жіночих образів у міфологію різних народів і в старозавітні тексти. Про це писали прямо або дотично зарубіжні та українські представники гуманітарних дисциплін – культурологи, історики, філологи, літургісти та інші. Серед них Іван Франко, Олексій Лосєв, Віктор Бичков, Ольга Фрейденберг, Елізабет Берсіжель, Володимир Соловійов, Ернст Курціус, Олів'є Клеман, Сергій Аверінцев, Сергій Булгаков, Павло Євдокимов, Сергій Кримський, Нортроп Фрай та багато інших. Тож для багатьох християн людське обличчя Божества представляється

в образах Пресвятої Матері, в чому переконає численний ряд празничних богослужень, відповідних гомілій, що разом із свідченнями євангелістів склало основу марійної гимнографії. Цікаво відзначити, що особливе виокремлення образу Богородиці у Східному обряді впливало й на польський марійний культ, популярний серед католиків, про що писав Я. Ісаєвич [5].

Все це виявляє велику зацікавленість дослідників богородичною темою, що проявилось у різних аспектах студій – від історії виникнення й розвитку богородичних празників, жанрової диференціації і місця в обряді до символіки й екзегези образу Богородиці. Цій темі присвячені окремі праці, які в різний спосіб підкреслюють різноплановість богородичної теми у гимнографії представників різних наукових зацікавлень: Крістіана Ганніка «The Theotocos in Byzantine Hymnography», Марго Фасслер «The First Marian Feast in Constantinople and Jerusalem», о. Петра Крип'якевича «Про богородичну гимнографію у грецькій церкві», Юрія Ясіновського «Богородичний культ в українській церковній монодії», Олени Супрун «Символ і структура тексту в творах марійного змісту в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст.», с. Луїзи Цюпи «La figura della Madre di Dio nella simbologia delle ufficiature delle feste Mariane dell'anno liturgico bizantino», с. Анни Пецунко «Марієлогія Акафіста до Пресвятої Богородиці» та багатьох інших. Відзначимо, що у двох останніх зазначених працях зосереджується увага довкола богородичної образності у гимнографії з позиції християнської богословії. Також окремий розділ докладному історичному, богословському та лексико-стилістичному дослідженню особливостей мовлення жанру Акафіста відвів прот. Олег Кожушний [6].

Все це сукупно підводить до певних підсумків щодо значимості богородичної теми як сукупності символічних значень, засобів поетичної виразності і своєрідної окраси богослужінь цілого року. Можна провести певну аналогію з сучасним визначенням особливостей жіночої композиторської творчості, якій притаманна увага до мікрозв'язків, до принципу «ткання» і прикрашання творів. В цьому приховується невловимість жіночої логіки, символічність і навіть парадоксальність, що поруч із фундаментальними поетичними принципами “пара-боли”, “пара-фрази” заклали основи християнської поезики.

Natalia Syrotynska. *Researchion of the theotokos hymnography in the scientific discourse.*

Poetic richness of the Christian rite formed for centuries on ancient poetry and philosophy, Scripture and sermons Holy Fathers. These origenes were true basis of the large body of liturgical chants. In the future, they really influenced future cultural development of the Slavic peoples, including Ukrainian.

The period of special scientific interest in Byzantine hymnography associated with the opening of the cardinal J-B. Pitre, who in his work “Hymnographie de l'Église greque” for the first discovered the poetic structure of the sacred chants. This idea opened the new phase of researching of the hymnography genres, also this way opened a new perception the liturgical chants. It's important, that the Pitre's opening and its significance for medieval studies, wrote Lviv's theologian Mykhajlo Zaleski Lviv at the beginning of the twentieth century.

Later, scientist Roman Jakobson suggested about the preservation of the metrics and compositional forms for the Greek translation of the liturgical texts in Slavonic language. It's very important evidence of the preservation the Greek melodies in the chants of the Slavs-Russian rite. Such an artistic perfection of the liturgical chant along with laconic theological content proves not only consummate content of Ukrainian sacral monody but also persuades in probable continuity of Greek-Byzantium tradition.

The period of special scientific interest in Theotocos hymnography associated with Peter Krypyakevych's. The researcher's particular interest to Marian hymnography is noted, his main scientific work was the Habilitation research written in Latin: De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca and Elenchus maiorum hymnorum Deiparae. In this work, the history of the Byzantine hymnography, its genre diversity, the creativity of the outstanding experts of hymnography, the poetic and music features are consistently described. The author also focuses on studying the history of Marian hymns origin and emphasizes the special significance of Marian hymns in the Christian liturgical practice. Since the Byzantine poetics of hymnography was primarily intended for a singer's performance, the researcher separately drew attention to the musical nature of the texts. He underlines the special quality of Marian hymnography, in which the deep theological content and high artistic quality are combined.

Fr. Peter Krypyakevych's works demonstrate his thorough knowledge of theology, liturgy, patristic, literary history, excellent mastering ancient and modern languages, the broad historical and cultural context, which formed the basis of the scientific methodology of researching the Byzantine hymnography. Also, nowadays for the Ukrainian medieval studies Peter Krypyakevych's work is certainly a perfect example of researching the important areas of the Byzantine studies, that is, hymnography and church monody that not only laid a good foundation for such studies for successors, but also became a good stimulus for strengthening the methodological source base in studying the Ukrainian materials, actually.

Key words: byzantine hymnography, theotokos hymnography, sacred monody, chants, liturgical books, heirmologion.

Література

1. Бажанський П. Історія руского церковного пінія / Порфирій Бажанський. – Львів, 1890. – 90 с.
2. Боярковський Н., о. Про почитання Божої Матері в українськiм народі / о. Нестор Боярковський // Поклін Марії. Українська еміграція в Німеччині Пречистій Діві Марії владичиці і опікунці. – Мюнхен, 1947. – С. 5–22.
3. Галадза П., о. «Віки вічні» чи «віки віків»? / о. Петро Галадза // Καλοφωνία. – Львів, 2006. – Ч. 3. – С. 26–31.
4. Залеський М. Основи візантійської ритміки / Михайло Залеський // Καλοφωνία. Науковий збірник з історії церковної монодії та гімнографії – Львів, 2012. – Ч. 6. – С. 133–171.
5. Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східні і західні впливи / Ярослав Ісаєвич // Київська старовина (1995/1). – С. 2–9.
6. Кожушний О. Преподобний Роман Солодкоспівець і візантійська гімнографія III–VIII ст. / Олег Кожушний. – Київ, 2009. – 263 с.
7. Корній Л. «Жіноча» лірика в романсах М. Лисенка на тексти Т. Шевченка / Лідія Корній // Українське музикознавство. – Київ, 1992. – Вип. 27. – С. 156–164.
8. Кошиць О. Про генетичний зв'язок та групування українських обрядових пісень / Олександр Кошиць. – Вінніпег, 1945. – 16 с.
9. Кривко Р. Славянская гимнография IX–XII вв. в исследованиях и изданиях 1985–2004 гг. / Роман Кривко // Wiener Slavistische jahrbuch by Österreichische Akademie der Wissenschaften. – Wien, 2005. – Band 50. – S. 203–233.
10. Крип'якевич П., о. Артистична форма Псалма 118 / о. Петро Крип'якевич // Богословский вістник (Львів), 1900, ч. 1, с. 131–147 (передрук: Καλοφωνία. – Львів, 2002. – Ч. 1. – С. 283–296.

11. Крип'якевич П., о. Про богородичну гимнографію у грецькій церкві / о. Петро Крип'якевич // *Καλοφώνια*. – Львів, 2010. – Ч. 5. – С. 114–165.
12. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики / Борис Кудрик. – Львів, 1995. – 166 с.
13. Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна: Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів / Ганна Куземська. – Київ: Софія, 2012. – 112 с.
14. Маценко П. Листування з О. Кошицем в справі обробки догматів знаменного розспіву / Павло Маценко. // Ювілейний збірник Української вільної академії наук у Канаді. – Вінніпег, 1976. – С. 325–357.
15. Момина М. Самоподобные песнопения (Automela) в церковнославянских богослужбных рукописях // *Русь и южные славяне: Сборник статей к 100-летию со дня рождения Мошина (1894–1987)*. – Санкт-Петербург, 1998. – С. 165–184.
16. Ольховський А. Пречиста Марія в українській музиці / Андрій Ольховський // *Поклін Марії*. – Мюнхен, 1947. – С. 124–133.
17. Пасічинський Т., о. Історичний огляд розвою церковного співу на Русі / о. Теодор Пасічинський // *Католицький Схід*. – Ч. 1. – Львів, 1906. – С. 55–65; (1906/3) 130–136.
18. Путятницька О. Деякі особливості поспівкової структури у піснеспівах давньої української церковної монодії (на прикладі жанру Догматиків восьми гласів із рукописів XVII ст.) / Ольга Путятницька // *Українське музикознавство*. – Київ, 2011. – Вип. 37. – С. 245–261.
19. Сиротенко С. Церковное пение в Южной и Северной России в XVII веке / С. Сиротенко // *Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Выпуск второй*. Полтава. Электрическая типография Г. И. Маркевича. 1905. – с. 87–100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/poltavskij-rodoslov/alfavitnyj-ukazatel-rodov/spisok-rodov-1?id=8577>
20. Сокальський В. Руська народна музика / В. Сокальський. – Київ, 1959 (перше видання вийшло 1886 року).
21. Шешко Ф. Джерела до історії початкової доби церковного співу на Україні / Федір Шешко // *Праці Українського Високого Педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі* [=Науковий збірник, 1]. – Прага, 1929. – С. 425–440.
22. Франко І. Жінчина-мати в поемах Шевченка // Іван Франко. Зібрання творів у 50 томах. – Т. 26. – Київ, 1981. – С. 153–154.
23. Щурат В. Марійський культ на українських землях давньої польської держави / Василь Щурат. – Львів, 1910. – 256 с.
24. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – Київ: Критика, 2007. – 374 с.
25. Ясіновський Ю. Українська церковна монодія в музично-аналітичному дискурсі. – Львів, 2014. – 84 с.
26. Antonovycz M. The Chants from Ukrainian Heirmologia. – Bilthoven: A. B. Greyhton, 1974.
27. Goar J. *Εὐχολόγιον sive rituale Graecorum*. – Parisiae, 1647.
28. *Incipitarium und Edition Theotokia; Index hymnorum graecorum; Index hymnorum slavlicorum; Epimetra tria* / вид. Christian Hannick у співпраці Peter Plank, Carolina Lutzka [=Abhandlungen Nordrhein-Westfalischen Akademie der Wissenschaften, 112; Patristica Slavica, 12]. Paderborn: Ferlag Ferdinand Schöningh 2006. – 1619 с.
29. Pitra J.-B. *Hymnographie de l'Église greque*. – Roma, 1867. – 271 p.

